ประวัติอันยิ่งใหญ่ควรแก่การเทิดพระเกียรติ

เทิดพระเกียรติ
เทิดพระเกียรติ
เทิดพระเกียรติ

พ่อขุนสามชน

เจ้าเมืองฉอด

ค้นคว้าเรียบเรียงโดย : มหาเสวกตรี
พระยาวรสิทธิ์ เสรีวัตร (สะอาด ไชยนันท์)

คำปรารภ

ท่านผู้มีเกียรติที่เคารพ

เป็นความสะเทือนใจเป็นอย่างยิ่งของผู้สืบสันดาน เมื่อประวัติศาสตร์ได้จารึกไว้ว่าบรรพบุรุษเป็นกบถต่อแผ่นดิน กระผมได้ย้ายมาดำรงตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสรรพวิทยาคม เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2517 ประจวบกับได้เป็นวิทยากรลูกเสือชาวบ้าน ภายหลังก็ได้เป็น วิทยากรไทยอาสาป้องกันชาติ เป็นผู้บรรยายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชาติไทยและวีรกรรมของ บุรุษไทยเพื่อน ลส.ช.บ. และ ทส. ปช. จะซักถามผมเกี่ยวกับประวัติของพ่อขุนสามชนตลอดมา กระผมมีแต่ข้อสันนิษฐานและเหตุผลส่วนตัวเท่านั้นที่แก้ตัวแทนบรรพบุรุษตลอดมาว่า

1. ที่ได้ชื่อว่า "พ่อขุนสามชน" เพราะเป็นที่รักที่บูชาของคนสามเผ่า คือ ไทย กระเหรี่ยง และม้ง

2. สุโขทัยยามนั้นว่างศึกมานาน เพื่อความมั่นใจว่าแผ่นดินฟากตะวันตกนี้ พ่อขุนสามชนปกครองอยู่ และจงรักภักดีต่อสุโขทัย จึงนำทัพทั้งสามไปสวามิภักดิ์ต่อสุโขทัย การจัดกระบวนทัพไม่ใช้ทัพสงคราม ไม่มีกองเสบียง กองสรรพาวุธไม่ทัพหลังการเดินทัพไม่มีจุดพักทัพไม่ตั้งค่ายคูประตูหอรบ เพื่อรุกเพื่อรับตามหลักยุทธศาสตร์ไม่มีกองลาดตระเวน ไม่มีกองระวังหน้าทัพหลวง การเดินทัพของพ่อขุนสามชนเดินไปตามสบาย ๆ ค่ำไหนทหารนอนพักที่นั่นหุงข้าวหาปลาอาหารกินเอง จึงเป็นข้อสันนิฐานว่าไม่ใช้ไปตีสุโขทัย

3. การสื่อสารต้องบกพร่องสื่อความหมายไม่ดี จึงทำให้เกิดการเข้าใจผิดระหว่างกรุงสุโขทัยกับเมืองฉอด

4. หลังจากที่กรุงสุโขทัยได้ชัยชนะแล้ว กรุงสุโขทัยไม่ได้ตามตีบดขยี้ซ้ำเติมทัพพ่อขุนสามชนแบบผู้ชนะ ไม่ได้ย่ำยีกีทายึดทรัพย์จับเชลย เอาเป็นทาสกรุงสุโขทัยในฐานะผู้พิชิตเลย

5. ไม่มีการสั่งเปลี่ยนแปลงผู้ปกครองเมืองฉอด หรือส่งผู้ปกครองมาปกครองเมืองแทนพ่อขุนสามชน ซึ่งเป็นการผิดลักษณะของผู้ชนะ

จากหลักการและเหตุผลจึงสันนิฐานได้ว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์มิติดใจสังสัยว่าพ่อขุนสามชนจะคิดกบถ จึงมิได้กระทำการใด ๆ ในฐานะผู้พิชิตเลย

ผมใช้เวลาในการค้นคว้า เพื่อพิสูจน์ความจริงในเรื่องนี้จากเกร็ดพงศาวดาร ต่าง ๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมาก็หาหลักฐานที่จะล้มล้างคำว่า "กบถ" ไม่ได้มีแต่เรื่อง จิต-วิญญาณ เท่านั้นที่ทำให้กระผมมั่นใจว่า บรรพบุรุษของเราไม่ใช่ขบถ จนอาจารย์สนั่น หลอดแก้วทองแดง ค้นพบเอกสารมหาเสวกตรี พระยาวรสิทธิเสรีวัตร (สะอาด ไชยนันท์) นายเวรมหาดเล็กข้างพระที่ราชการที่ 5 เจ้ากรมตั้งเครื่องมหาดเล็กหลวงในรัชกาลที่ 6 เรื่องประวัติอันยิ่งใหญ่ควรแก่การเทิดพระเกียรติ ของพ่อขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด ดังปรากฏนี้ กระผมคิดว่าเป็นความปรารถนาตรงกันในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของพ่อขุนสามชน และท่านก็มิได้สงวนลิขสิทธิ์ไว้ ปัจจุบันกระผมพยายามสืบเสาะหาที่อยู่ของท่าน เพื่อขออนุญาตนำเอาเอกสารที่ท่านค้นคว้าไว้ เผยแพร่ให้ลูกหลานชาวแม่สอดหายข้องใจ ประกอบกับสิ่งเป็นผลพลอยได้ คือประวัติเจ้าพ่อพะวอ ซึ่งเป็นเอกบุรุษในความจงรักภักดีต่อพ่อขุนสามชน ที่ยังไม่กระจ่างในประวัติของท่าน

ขอดบะเดชะของพ่อขุนสามชนและเจ้าพ่อพะวอ โปรดบันดาลให้มหาเสวกตรีพระยาวรสิทธิเสวีวัตร (สะอาด ไชยนันท์) และตระกูลไชยนันท์ทุกท่านจงประสบแด่ความสุขสวัสดิพิพัฒน์มงคง สมบูรณ์พูนผลด้วยจตุรพิธพรชัยทุกประการ

ขอกราบคารวะอย่างสูงมา ณ ที่นี้

(นายจรูญ ฉ่ำกมล)

ผู้อำนวยการโรงเรียนสรรพวิทยาคม

20 มีนาคม 2524

ประวัติอันยิ่งใหญ่ควรแก่การเทิดพระเกียรติ

ของ

พ่อขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด

ค้นคว้าเรียบเรียงโดย

มหาเสวกตรี พระยาวรสิทธิเสวีวัตร (สะอาด ไชยนันท์)

นายเวรมหาดเล็กข้างพระที่

ในรัชกาลที่ 5

เจ้ากรมตั้งเครื่องมหาดเล็กหลวง

ในรัชกาลที่ 6

สารบัญ

	หน้า
วีรบุรุษไทย	1
สุวรรณภูมิ	2
ไทยท้องถิ่น	3
เมืองฉอด	8
สุโขทัยยามยาก	9
น้ำใจพี่น้องเมืองฉอด	10
แผนยุทธการ	12
ขอมพ่าย	14
จิตสำนึกของพ่อขุนสามชน	15
เข้าใจผิด, พะวอ	17
ความล่าช้า	18
เหตุการณ์กรุงสุโขทัย	19
ยุทธหัตถี	20
ฟ้ายังรัก	23
น้ำใจพ่อขุนสามชน	24
ปัจฉิมโอวาท	27

วีรบุรุษไทย

เราท่านทั้งหลาย ซึ่งได้เคยศึกษาประวัติศาสตร์ชาติไทยในสมัยสุโขทัยมาแล้วคงจะมีความคิดเช่นเดียวกันว่าเมืองฉอดนั้นเป็นเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่ง ที่ไม่สู้มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์นัก แต่ถ้าจะคิดกันเช่นนั้น แล้วก็เป็นความคิดที่ผิวเผินเกินไป แท้ที่จริงแล้วเมืองฉอดสมัยที่พ่อขุนสามชนนั้น เป็นเมืองที่มีความเจริญทัดเทียมกับเมืองสุโขทัยทีเดียว เพราะถ้าหากเมืองฉอด ไม่มีความเจริญไม่มีความสำคัญแล้วทหารเมืองฉอดโดยการนำของพ่อขุนสามชลจะยาตราทัพตัดตรงฝ่าขุนเขาลำเนาไพรมาได้อย่างไร จะมีหรือที่เมืองเล็กเมืองน้อยไร้ความเจริญจะบังอาจเข้าไปทำศึกสงครามกับเมืองใหญ่ ๆ เช่นเมืองสุโขทัยสมัยนั้น

ในสมัยนั้น ขุนลาวเม็ง ที่ตั้งตัวเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองเงินยาง ขุนแสนมิ่งเมืองเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองพะเยา ความจริงเมืองเหล่านี้ก็เป็นเมืองใหญ่ที่มีกำลังทหารมิใช่น้อย สาเหตุใดจึงไม่ยกกองทัพเข้าไปตีเมืองสุโขทัยเล่า เป็นเรื่องที่น่าศึกษาอยู่เหมือนกัน แสดงว่าเมืองฉอดนั้นก็คงจะเป็นเมืองใหญ่ ที่มีทหารเพียงพอกับเมืองสุโขทัย มีเจ้าเมืองที่รักข้าทหาร และประชาชนรักใคร่ เจ้าเมืองเช่นเดียวกับทางเมืองสุโขทัย

ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดนั้นคงมีน้ำใจโอบอ้อมอารี ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจึงเทิดทูลท่านไว้เหนือสิ่งอื่นใด เพราะคุณธรรมความดีของท่านมีอยู่มาก จึงทำให้ท่านคิดการใดก็สำฤทธิ์ผล

จากประวัติศาสตร์ในยุคนั้น ส่วนใหญ่ก็ทราบกันดีอยู่ว่า พ่อขุนทั้งหลายจะต้องมีระเบียบวินัยดี มีการปกครองไพร่ฟ้าดังพ่อปกครองลูก ทำให้ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินยุคนั้นถูกเรียกว่า "พ่อ" ในหนังสือหลักไทยอธิบายว่า สำหรับเจ้าเมืองใหญ่นั้นไพร่ฟ้าซ้าแผ่นดิน เรียกกันว่า "พ่อขุน" ส่วนเมืองเล็ก ๆ ก็มักเรียกกันว่า "ขุน" และเรียกพวกขุนนางว่า "พระ" และ "หลวง" ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าในยุคนั้นจะต้องมีการปกครองแบบ พ่อปกครองลูก พ่อขุนสามชนจึงเป็นอีกผู้หนึ่งซึ่งได้ชื่อว่า "วีรบุรุษไทย" เป็นผู้เสริมสร้างคุณงามความดีมีเกียรติ

ประวัติในการปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินไม่น้อยหน้าเมืองอื่น ๆ ที่ปกครองกันอยู่ในครั้งกระนั้น

สิ่งที่กล่าวถึงในที่นี้ ก็เพื่อจะให้อนุชนรุ่นหลัง ได้ทราบถึงคุณงามความดีของพ่อขุนสามชนลึกซึ้งยิ่งขึ้น คนไทยก่อนที่จะอพยพมาถึงสุวรรณภูมิประเทศนี้ก็ได้มีวีรบุรุษ และวีรกษัตริย์ไทยหลายพระองค์ ฟันฝ่าอุปสรรคนานาประการ กว่าจะได้ดินแดนเหล่านี้มาท่านก็ได้ต่อสู้แก้ไขวิกฤติการต่าง ๆ จนต้องหลั่งเลือดทาแผ่นดิน ไม่มีผู้ใดจะรับรู้ได้เลยว่าไทยมาสู่ดินแดนที่ได้ชื่อ สุวรรณภูมิประเทศได้อย่างไร นอกจากประวัติศาสตร์เท่านั้นที่ทำให้รู้แน่ชัด

เมื่อเป็นเช่นนี้ ก่อนที่จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์เมืองฉอดกับพ่อขุนสามชนมีความเป็นมาแต่หนไหน ก็ควรจะได้กล่าวถึงดินแดนที่คนไทย ได้อยู่อาศัยทุกวันนี้สักเล็กน้อย เพื่อเป็นที่มาว่าคนไทยได้เข้ามาอยู่ได้อย่างไร ทำไมจึงได้ชื่อว่าเป็นสุวรรณภูมิประเทศ

สุวรรณภูมิ

สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ บิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย ได้ทรงอธิบายว่าคำที่เรียกว่า "สุวรรณภูมิประเทศ" ในครั้งนั้นจะหมายความถึงดินแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับมอญและญวน เป็นอาณาจักรสุวรรณภูมิประเทศ ซึ่งมีชนชาติ ละว้า ขอม และมอญอาศัยอยู่

ก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 ปรากฏว่าชนชาติขอมมีอำนาจมาก ในดินแดนแถบนี้ (ตามหนังสือหลักไทย หน้า 127) เพราะขอมตั้งอาณาจักรกัมพูชาขึ้น จัดแบ่งการปกครองออกเป็น 7 แคว้น ดังนี้

1. แคว้นนครหลวง 2. แคว้นชะเลียง (สุโขทัย) 3. แคว้นละโว้ (ลพบุรี) 4. แคว้นสุวรรณภูมิ (อู่ทอง) 5. แคว้นลำพูนชัย (หริภุญชัย) 6. แคว้นศิริธรรมราช (นครศรีธรรมราช) 7. แคว้นจำปานคร (จาม)

ด้วยเหตุนี้เองทำให้ชนชาติต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในดินแดนแถบนี้ ต้องตกอยู่ในอำนาจการปกครองของขอมทั้งสิ้น

ไทยทิ้งถิ่น

เมื่อมังฉ่อเป็นกษัตริย์พม่าขึ้นครองราชสมบัติ ได้ปราบดาภิเษกในพุกามประเทศ เมื่อปี พ.ศ. 1457 ทรงพระนามว่า พระอนุรุธมหาราช พอพระองค์ปกครองกรุงพุกามได้ไม่เท่าไรก็ทรง เริ่มทำศึกสงครามขยายอาณาเขตปราบปรามเมืองมอญเอาไว้ในอำนาจ จึงนับได้ว่าชนชาติพม่าได้เปล่งรัศมีออกมาในระหว่างรัชสมัยของ พระเจ้าอนุรุธมหาราชนี้เอง ดุจดังแสงอาทิตย์ที่กำลังฉายแสงเข้าสู่สุวรรณภูมิประเทศ เป็นวาระแรก ดวงชะตาของขอมตกอับราชวงศ์วรมันอ่อนลงแสนยานุภาพอันเกรียงไกรของพระเจ้าอนุรุธมหาราชจึงยาตราทัพข้ามเขาเหยียบย่างสู่อาณาจักรกัมพูชาของขอม เข้ามาตีแคว้นลำพูนชัย (หริภูญชัย) ได้อย่างง่ายดาย จากนั้นจึงทำการปราบตลอดลงมา จดจรดแคว้นสุวรรณภูมิ (อู่ทอง) ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคใต้บรรดาขอม ละว้า มอญ ก็สิ้นอำนาจไปตาม ๆ กัน พระเจ้าอนุรุธมหาราชทรงกำลังแผ่พระเกียรติของพม่าออกไปทั่วทิศทำลายอำนาจขอมในแคว้นละว้าตลอดสองฟากแม่น้ำเจ้าพระยาเสียแล้ว

ในขณะนี้พระเจ้าอนุรุธมหาราชกษัตริย์พม่ามีอนุภาพกล้าแข็งขึ้นนี้ เป็นเวลาที่ไทยอาณาจักรน่านเจ้ากำลังทรุดโทรมเนื่องจากสิ้นวงศ์กษัตริย์ที่เป็นไทยแท้ ๆ พระเจ้าแผ่นดินต่อ ๆ มาก็เป็นเชื้อจีน

อาณาจักรไทยน่านเจ้านี้พระเจ้าขุนหลวงทรงตั้งขึ้นใน พ.ศ. 1193 โดยได้อพยพมาจากอาณาจักรไทยอ้ายลาว ในเมื่อพระเจ้าแผ่นดินต่อ ๆ มาเป็นเชื้อจีนดังนี้จึงฝักใฝ่มีแนวโน้มไปทางจีนเป็นอันมากนั่นคือเอาใจใส่ข้างกษัตริย์จีนราชวงศ์ซ้อง ขนบธรรมเนียมประเพณีจึงแปรปรวนไปทางจีนหมดสิ้น จนกระทั่งในที่สุดก็กลายเป็นประเทศราชของจีนในสมัยพระเจ้าซ้องจินจงฮ่องเต้ รัชกาลที่ 5 แห่งราชวงศ์ซ้อง

ครั้งถึงปี พ.ศ. 1591 พระเจ้าอนุรุธมหาราชแห่งพม่าก็กรีฑาทัพไปตีอาณาจักรไทยน่านเจ้าสำเร็จ อานุภาพของพม่าแผ่ขยายออกไปได้พักหนึ่ง เมื่อถึง พ.ศ. 1595 พระเจ้าอนุรุธมหาราชก็สวรรคต

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาอานุภาพของพม่าก็เสื่อมลง เพราะขาดผู้นำที่เข้มแข็งอำนาจจางหายไปจากแผ่นดินลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทีละเล็กละน้อย ทั้งนี้เกิดจากกษัตริย์ในชั้นต่อมามิได้เอาพระทัยใส่มัวแต่วุ่นวายกับการชิงราชสมบัติกันเองเป็นโอกาสให้ขอมมีอำนาจในสุวรรณภูมิประเทศตอนต้นศตวรรษที่ 16 เมื่อขอมเป็นใหญ่ในดินแดนแถบนี้อีกครั้งก็ได้ขยายอาณาเขตไปจนถึงแคว้นโยนก ในหนังสือหลักไทยว่า ขอมให้กษัตริย์โยนกส่งส่วยเช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ ที่เป็นประเทศราชของขอมฝ่ายกษัตริย์ไม่ยอมส่งส่วยให้ขอม ขอมจึงยกกองทัพไปปราบนครโยนกไว้ในอำนาจได้ครั้งนั้น

อาณาจักรโยนกได้ตั้งขึ้นโดยกษัตริย์ราชวงศ์หนองแสเมื่อ พ.ศ. 1300 ดำรงชาติเป็น "ไทย" อยู่ได้ 330 ปี จึงเสียให้แก่ขอมในกลางพุทธศตวรรษที่ 16 นั้นเอง

ในขณะที่อาณาจักรน่านเจ้าของไทย เป็นประเทศราชของจีนต่อมานั้นพอถึง พ.ศ. 1668 ประเทศในราชวงศ์ซ้องเกิดสงครามขับเคี่ยวกับพวกฉยงนู้ (ไตกิมหรือนิวจื้อ หนังสือพงศาวดารจีนเรื่องซวยงักลังจู้ให้กิมงิดตุดยกทัพมาตีแผ่นดินจีนขับเอาพระเจ้าซ้องเกาจงฮ่องเต้ (คังอ๋อง) ไว้ได้) ผลปรากฏว่าชนชาวจีนไม่สามารถต้านทานพวกฉยงนู้ได้ พวกฉยงนู้บุกเข้ามาทางเหนือ จนกระทั่งรวมจีนทางฝ่ายเหนือได้ตั้งแคว้น "ถิน" เป็นเมืองหลวง พระเจ้าแผ่นดินซ้องจึงมาตั้งราชธานีใหม่ ณ กรุงฮันจาว ซ้องได้ ใน พ.ศ. 1670 เปลี่ยนเป็นราชวงศ์นำซ้อง

มหายุทธภัยครั้งนี้เอง ชาวจีนทั้งหลายจึงพากันอพยพทิ้งบ้านเรือนไหลบ่าเข้ามาสู่อาณาจักรน่านเจ้าของไทยเป็นจำนวนมากมายทำให้การทำมาหากินของไทยเริ่มขัดสนเพราะผู้คนแย่งกันทำมาหากิน พวกชนชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่เอารัดเอาเปรียบในการ

ทำมาหากินเข้าอีก จึงทำให้สถานการณ์เลวร้ายยิ่งขึ้น ชาวจีนหลั่งไหลเข้ามาสู่อาณาจักรน่านเจ้าของไทยไม่เว้นแต่ละวัน พวกที่รักในถิ่นเดิมก็กลายเป็นจีน ส่วนพวกที่ทนอยู่ไม่ไหวก็พากันอพยพลงมาทางใต้อีกพร้อม ๆ กับอาณาจักรโยนกก็เสียแก่ขอม การอพยพของคนชาติไทยทั้งสองอาณาจักรนี้อพยพมาเป็นสองทางด้วยกัน

ทางที่ 1 เดินทางมาแถบแม่น้ำสาละวิน แล้วเข้าไปทำถิ่นมอญกับพม่าบางพวกเข้าไปจนถึงอินเดีย ไทยพวกนี้เรียกว่า "ไทยอาหม"

ทางที่ 2 เดินทางมาแถบลุ่มแม่น้ำโขงและเลยมาถึงต้นลำน้ำเจ้าพระยา

พวกไทยอพยพขึ้นมาตามเส้นทางที่สองนี้ น่าจะเป็นคนไทยในนครโยนกมากกว่าคนไทยเหล่านี้อยู่ใต้อำนาจขอม เมื่อถูกขอมกดขี่บีบบังคับก็รู้สึกไม่พอใจจึงพากันอพยพละทิ้งถิ่นที่อยู่เดิมมาสู่สุวรรณภูมิประเทศตอนเหนือ ส่วนพวกที่อยู่ในถิ่นเดิมก็อยู่ภายใต้อำนาจขอมต่อไปอีก

คนไทยที่อพยพนี้ครั้งแรกในตำนานชาติไทย ที่ได้มาสร้างราชธานีใหม่ในแคว้นสยามสุวรรณภูมิทางใต้แถบแม่น้ำโขง หัวหน้าผู้อพยพนี้เป็นประมุขชาวไทยในแคว้นโยนก มีนามว่า "พระเจ้าพรหม" เจ้านครไชยปราการ (ฝางหรือเชียงราย) ขึ้นในราว พ.ศ. 1660 ได้ทำการขับไล่ขอมออกจากอาณาเขตนครไชยปราการดำรงอิสรภาพมาจนราว พ.ศ. 1731 ถึงรัชสมัยของพระเจ้าไชยสิริ ก็เกิดศึกสงครามขึ้นใหม่อีก

เนื่องจากคนไทยทางที่ 1 อพยพเข้าไปทางลุ่มแม่น้ำสาละวินเข้าไปทางถิ่นพม่า มอญที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น ได้รวบรวมกันขึ้นเป็นปึกแผ่นตั้งอาณาจักรขึ้นในเขตแสนหวีในราว พ.ศ. 1675 ประมุขของอาณาจักรนี้ชื่อ "ขุนยี่กางดำ" ต่อมาขุนยี่กางดำทิวงคต ขุนเสือขวัญฟ้า (ราชโอรสขุนยี่กางดำ ประสูติเมื่อ พ.ศ. 1675) จึงขึ้นเสวยราชย์ พ.ศ. 1693 ได้ย้ายเมืองหลวงจากแสนหวีไปอยู่เมืองเชียงลา (จากหนังสืออภิธานประวัติศาสตร์ไทย) ราว พ.ศ. 1695

ได้ยกกองทัพมากับขุนสามหลวงผู้เป็นอนุชา เข้าตีนครไชยปราการของพระเจ้าสิริไชยใน อาณาจักรลานนาไทยแตกพ่าย เมื่อ พ.ศ. 1731

การที่ขุนเสือขวัญฟ้าวีรกษัตริย์แคว้นไทยใหญ่ เข้ามาตีอาณาจักรลานนาไทยครั้งนี้ ทำให้เกิดแตกแยกระหว่างไทยด้วยกันเกิดเป็นหลายหมู่หลายเหล่า ไทยแบ่งออกเป็น 2 พวก คือ

1. พวกอพยพมาจากถิ่นเดิม

2. พวกที่ไม่ยอมอพยพมาจากถิ่นเดิม

ทั้งนี้พวกอพยพได้แบ่งออกเป็น 2 พวก

(1) พวกที่อพยพ คือพระเจ้าไชยสิริได้อพยพลงมาสู่เมืองแปป (เมืองแปปเป็นเมืองร้างอยู่ในแขวงเมืองกำแพงเพชร ตามหนังสือหลักไทยวินิจฉัยโดยสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทางพระนิพนธ์เอาไว้) ต่อมาขอมเกิดความระแวงสงสัยว่าพระองค์จะตั้งตัวขึ้นที่นั่น พระองค์จึงยกเลยลงมาถึงเมืองสุวรรณภูมิ (นครปฐม)

(2) พวกที่อพยพลงมาทางตะวันออกของเมืองสุโขทัยราว 3,000 เส้นได้ตั้งมั่นอยู่ที่เมืองบางยาง (นครไทย) ซึ่งอยู่เมืองลม (หล่มสัก) หนทางราว 3 วัน เห็นเป็นชัยภูมิเหมาะด้วยเป็นเมืองใหญ่และมั่นคงพวกไทยที่อพยพมาอยู่เมืองบางครั้งกระนั้นจำเป็นต้องอยู่สงบนิ่งเพื่อดูลาดเลาของขอม เพราะขอมนั้นมีพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 อยู่ที่นครกัมพูชา เมื่อทราบว่าขุนเสือขวัญฟ้าและขุนสามหลวงยกมาตีอาณาจักรลานนาไชยปราการ ก็เกรงว่าจะลงมาตีกรุงสุโขทัยเมืองหน้าด่านอีก จึงมอบให้ขุนนาวนำถม (พ่อของพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด) และขอมชื่อสมาดโขลญลำพง มารักษาเมืองสุโขทัยอันเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญป้องกันกองทัพไทยใหญ่อยู่ ด้วยความไม่ประมาท ดังนั้นเอง การอพยพของไทยพวกนี้จึงเป็นไปด้วยความสงบเพื่อไม่ให้ขอมเกิดความสงสัย กาลต่อมาจึงยกขุนบางกลางท่าว ขึ้นเป็นเจ้าเมืองบางยาง

คนไทยบางพวกได้อพยพเข้าไปอยู่เมืองสุโขทัยก็มี โดยยอมอยู่ใต้อำนาจขอมก็มากซึ่งคนไทยพวกนี้เป็นพวกสามัญชนธรรมดา

สำหรับพวกที่ไม่ยอมอพยพนั้นพวกนี้ต้องตกอยู่ในอำนาจของขุนเสือขวัญฟ้าและขุนสามหลวงอนุชาเป็นประเทศราชของไทยใหญ่ต่อไปจนกระทั่ง พ.ศ. 1746 พระเจ้าขุนเสือขวัญฟ้าวีระกษัตริย์ไทยใหญ่ก็เสด็จสวรรคต รวมพระชนมายุได้ 70 พรรษา พระเจ้าฉ้อเปี่ยมฟ้าผู้ราชบุตรพระองค์ใหญ่ได้รับราชสมบัติแทนพระบิดาต่อมา แต่พระเจ้าฉ้อเปี่ยมฟ้ากษัตริย์ไทยใหญ่ผู้นี้อ่อนแอในการสงคราม มิค่อยดูแลเอาใจใส่บ้านเมืองเหมือนราชบิดาของพระองค์ทำให้บรรดาหัวเมืองใหญ่น้อยพากันแข็งเมืองขึ้นตั้งเป็นอิสระแก้กัน

ในอาณาจักรลานนาไทย พวกที่ไม่ได้อพยพครั้งนั้นได้แข็งเมืองขึ้นตลอดทั้งอาณาจักรหัวเมืองต่าง ๆ ที่ประกาศเป็นอิสระก็มี

เมืองเงินยาง (นครโยนกเดิม) ซึ่งเป็นเมืองฝ่ายเหนือใกล้กับเชียงใหม่ มีพ่อขุนลาวเม็งเป็นหัวหน้า ภายหลังได้นางคำขายราชธิดาของพระเจ้าเชียงรุ่ง มีบุตรชื่อขุนเม็งราย

2. เมืองพะเยา (อำเภอพะเยา จังหวัดเชียงรายปัจจุบันคือ จังหวัดพะเยา) อยู่ตอนกลางอีกเมืองหนึ่ง มีพระยาแสนมิ่งเมืองเป็นหัวหน้าพระยาแสนมิ่งเมืองนี้ต่อมามีบุตรชื่อขุนงำเมือง

3. เมืองหริภูญชัย (จังหวัดลำพูน) บางครั้งก็เรียก เมืองลำพูนชัย นับเป็นเมืองใหญ่เมืองหนึ่งซึ่ง มีเจ้าเมืองไม่ปรากฏนาม แต่ต่อมามีพระราชโอรส ชื่อพระยายีบา (พระยายี) อาณาจักรนี้มาเสียแก่พ่อขุนเม็งราย เมื่อ พ.ศ. 1824

เมืองฉอด

อันเมืองฉอดนี้ แต่เดิมมาพวกไทยใหญ่พากันเรียกว่า "เมืองจอด" คงจะหมายถึงเป็นเมืองที่มีท่าจอดเรือ ตรงปากน้ำคง กาลต่อมาไทยเราจึงเรียกกันเพี้ยนไปเป็น "เมืองฉอด" ก็น่าจะสันนิษฐานได้ หรืออีกประการหนึ่งพวกไทยที่อพยพมาจากอาณาจักรน่านเจ้าพากันมาชุมนุมข้ามเรือกัน ณ ที่ตรงนี้ แล้วจึงเดินทางไปในประเทศพม่า มอญ ซึ่งเป็นที่ตั้งของอาณาจักรแสนหวี ตรงนี้จึงพากันเรียก "เมืองจอด" ในครั้งนั้น

ข้อสันนิษฐานอีกอย่างหนึ่ง อาจจะเป็นเพราะกองทัพ ของขุนเสือขวัญฟ้าและขุนสามหลวงยกมาตีไทยลานนาครั้งนั้น ข้ามเข้ามาตีทางด้านนี้ จึงพากันเรียกว่าเมืองจอดอาจจะเป็นได้ เพราะเหตุการณ์สำคัญ ๆ มีเพียง 2 ครั้ง (เมืองฉอดปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอแม่ระมาดซึ่งอยู่เหนืออำเภอแม่สอดขึ้นไป เขตจังหวัดตาก)

เมืองฉอดมีพ่อขุนจันค่าเหลือง เป็นหัวหน้า เจ้าแตงอ่อน (เจ้ามุกขวดี) เป็นศรีเมือง (ชายา) ต่อมามีราชบุตร 2 พระองค์ คือ พ่อขุนสามชน กับพ่อขุนพุฒวงษ์ยนต์หงษ์ เมื่อพ่อขุนจันคำเหลืองสวรรคตแล้ว พ่อขุนสามชนราชบุตรองค์ใหญ่ได้สืบราชสมบัติในเมืองฉอดแทนพระราชบิดา ต่อมามีเจ้าแม่มโนราห์เป็นศรีเมือง (ชายา)

พ่อขุนสามชนสืบราชสมบัติต่อมาไม่นานนักก็ทรงเริ่มกระทำสงครามแผ่ขยายอาณาเขต และด้วยพ่อขุนสามชนเป็นขุนศึกเชี่ยวชาญเชิงยุทธ ในการสงครามอยู่มากทั้งน้ำพระทัย ก็ทรงมีความโอบอ้อมอารีย์ รักไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เอาใจใส่ดูแลขุนนาง ข้าราชการในเมืองฉอดแบบพ่อกับลูก ไพร่ฟ้าจึงรักใคร่นับถือยำเกรงท่านมาก ยิ่งกว่านั้นพอถึงวันธรรมสวนะ ก็ทรง

สั่งสอนในเรื่องของธรรมแก่ราษฎรมิได้ขาด ยังปรากฏพระแท่นอาสนะ และพระพุทธรูปอยู่ทุกวันนี้

พ่อขุนสามชนได้ขยายอาณาเขต ออกไปจนกว้างใหญ่ไม่น้อย คือขยายออกมาทางแม่ตื่นสามหมื่น ซึ่งเป็นเมืองที่ท่านอยู่อาศัย ลงมาทางแม่ระมาด บ้านหน่อเก (วัดดอนแก้วในปัจจุบัน) เลยไปถึงบ้านแม่โก่นเกน ผาลู เมืองเก่าของท่าน ยังมีเจดีย์เก่า ๆ อยู่ในป่า ไกลจากแม่ระมาดไปทางแม่ตื่นสามหมื่น ประมาณ 2 กิโลเมตร แผ่นดินใหญ่ปรากฏ และทางวัดแม่ต้านก็รักษาไว้จนถึงทุกวันนี้

สุโขทัยยามยาก

กลับไปกล่าวถึงเมืองสุโขทัย ตั้งแต่ขุนศรีนาวนำถม เป็นใหญ่จึงปกครองเมืองสุโขทัยอย่างบรมสุข มีความอารีย์อารอบ แก่ชาวไทยเสมอหน้า ต่อมามีบุตร 2 คน คนที่ 1 ชื่อพ่อขุนนำถม คนที่ 2 ชื่อขุนผาเมือง

เมื่อขุนผาเมืองเจริญเติบโตขึ้น ก็ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี มีฝีมือความสามารถในการบพุ่งพ่อขุนศรีนาวนำถมจึงได้จัดให้ไปปกครองเมืองอยู่ทางชายแดนชื่อเมืองราด เพื่อให้พ้นอิทธิพลของพวกขอม ส่วนพ่อขุนนำถม ผู้พี่ชายพ่อขุนผาเมืองให้อยู่ในเมืองสุโขทัย

ฝ่ายสมาด โขลญลำพง ขอม ซึ่งพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ส่งมาให้กำกับราชการ เมืองสุโขทัยก็เริ่มแสดงปฏิกิริยาทันที ไม่พอใจที่พ่อขุนนาวนำถม ให้ความโอบอ้อมอารีย์ แก่คนไทยด้วยกัน จึงคอยหาโอกาสที่จะเป็นใหญ่ และบีบคั้นคนไทยในเมืองสุโขทัยอยู่ ครั้นต่อมาพ่อขุนศรีนาวนำถมถึงแก่อสัญกรรมลง ขุนนางที่เป็นคนไทย พร้อมทั้งข้าราชการจึงยก ขุนนำถมขึ้นปกครองเมืองสุโขทัยแทนผู้เป็นบิดาทันที การกระทำดังนี้ สร้างความไม่พอใจแก่ขุนนาง ข้าราชการฝ่ายขอมในเมืองสุโขทัยไม่น้อย ด้วยเหตุนี้เอง จึงเป็นโอกาสให้ ขอม สมาด

โขลญลำพง รวบรวมสมัครพรรคพวกที่เป็นขุนนางฝ่ายขอม ซึ่งมีจำนวนมากกว่า ยึดอำนาจได้ประจวบกับพ่อขุนนัมถมเองก็อ่อนแอทางการปกครอง ตลอดจนไม่เป็นที่นับถือของขุนนางรุ่นก่อนๆ นัก พอขอม สมาด โขลญลำพง ยึดอำนาจได้แล้วก็พากันถอดพ่อขุนนำถมออกจากตำแหน่งที่ตั้งขึ้นสดๆ ร้อนๆ (ในหลักศิลาจารึก อ.จุลทัศน์ พยามรานนท์)

เมื่อสมาด โขลญลำพง ขุนนางขอมผู้นี้ขึ้นเป็นใหญ่ในเมืองสุโขทัยแล้วเกิดกำแหงหาญ สิ่งที่ไม่พอใจต่างๆ ในอดีตหลั่งไหลออก ขุนนางที่เป็นฝ่ายไทยถูกข่มเหงรังแกต่างๆ นานาด้วยขอมในสมัยนั้นมีความดูถูกคนไทยทุกคนว่าเป็นเชลยของขอมมาทั้งนั้น ขุนนางฝ่ายไทยที่อดทนอยู่ได้ก็ก้มหน้าหวานอมขมกลืน ทนรับราชการต่อไป ส่วนที่อดทนไม่ได้ก็พากันลาออกจากราชการเสียหาน้อยไม่

ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งหลายนั้นเล่า เมื่อขอมทรนง นาม สมาด โขลญลำพงได้ขึ้นเป็นใหญ่ในเมืองสุโขทัยก็ได้รับความเดือดร้อนไปหมดเพราะเรื่องการส่งส่วยอากรแล้วขอมผู้นี้ไม่มีการไว้หน้าผู้ใดเลย กระทั่งการส่งส่วยน้ำคนไทยทั้งหลายก็จะต้องจัดหาให้ครบถ้วน (เรื่องพระร่วง)คนไทยคนใดที่ได้รับผิดชอบจัดหาให้ไม่ทันก็ถูกลงอาญาโบยตีด้วยความโหดร้ายทารุณหากเกิดการขัดขืนมากก็ถึงขั้นฆ่าฟันจนล้มตายก็มีเนืองๆ

ความเจ็บแค้นในเรื่องขอมจึงเกิดขึ้นโดยทั่วไป

บรรดาสมณชีพราหมณ์ที่เป็นคนไทยก็มิได้เว้น ต่างได้รับความเดือดร้อนไปหมด

น้ำใจพี่น้องเมืองฉอด

การกระทำของขอมร้าย สมาด โขลญลำพง รุนแรงยิ่งขึ้นจึงเกิดมีครอบครัวคนไทยบางพวกทนต่อไปไม่ไหว พากันหลบหนีอพยพไปยังเมืองฉอด ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของ

เมืองสุโขทัยนั่นเอง เมื่อเดินทางไปถึงจุดหมายก็พากันเล่ากิติศัพย์ความโหดร้ายทารุณของพวกขอมที่กระทำต่อคนไทย จนกระทั่งความระบือไปถึงเมืองฉอดทำให้ชาวเมืองฉอด บังเกิดความเห็นอกเห็นใจคนไทยด้วยกันที่อยู่ในเมืองสุโขทัยเป็นอันมาก

ความทราบไปถึงพ่อขุนสามชนเจ้าเมือง ก็เกิดความแค้นขอมเป็นที่สุดเพราะพระองค์ท่านเป็นคนไทย มีความรักพี่น้องร่วมชาติเดียวกัน เมื่อขอมซึ่งเป็นชาติอื่นมาข่มเหงรังแกชนชาติเดียวกัน พ่อขุนสามชนให้เจ็บร้อนเหมือนกับเป็นคนไทย ที่อยู่เมืองสุโขทัยไปด้วย

ดังนั้นเอง รุ่งขึ้นพ่อขุนสามชนก็ออกว่าราชการ ณ ท้องพระโรงอันเป็นที่ประชุมขุนนางเมืองฉอดทันที ได้ประกาศขึ้นในท่ามกลางขุนนางเหล่านั้นว่า มีพี่น้องชาวไทยจากเมืองชะเลียง (สุโขทัย) ซึ่งก็อพยพมาจากน่านเจ้าและโยนกด้วยกัน กำลังไม่เป็นสุขในขณะนี้ ด้วยถูกพวกขอมข่มเหงรังแกสุดจะทนทานได้ พ่อขุนสามชนก็มิอาจจะนิ่งดูดายความทุกข์อันนี้ หากมีผู้ใดเจ็บแค้นเหมือนพ่อขุนสามชนก็จงไปด้วยกัน ไปเพื่อกำจัดต่างชาติที่เข้ามาทำลายเลือดไทยด้วยกัน พ่อขุนสามชนจะกวาดล้างศัตรูของคนไทยทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็เพื่อปลดเปลื้องความทุกข์ยากอันใหญ่หลวงนี้แก่พี่น้องคนไทย

เมื่อพ่อขุนสามชนได้ประกาศออกไปดังนั้น ปรากฏว่าพวกขุนนางทั้งหลายพากันทูลทัดทานเป็นทำนองเดียวกันว่าอันเมืองสุโขทัยนั้นขอมเคยตั้งไว้เป็นเมืองหน้าด่านเพื่อป้องกันกองทัพไทยใหญ่มารุกราน ทั้งขอมก็ยังทุ่มเทผู้คน จัดการสร้างป้อมปราการ หอดูเมือง ประตูรบ เอาไว้เหนียวแน่นมั่นคงยิ่งนัก อีกทั้งพวกขอมยังมีอีกจำนวนมาก ประการสำคัญทหารในเมืองฉอดก็มีน้อย ยังมิสู้ชำนาญการสงครามเท่าไร หากพระองค์พ่อขุนสามชนจะยกกำลังไประยะนี้เห็นทีว่าจะทำการมิสำเร็จง่าย ๆ จะเป็นศึกนานวันยืดเยื้อ

เมื่อยืดเยื้อแล้ว หากเมืองละโว้ (ลพบุรี ซึ่งเป็นเมืองลูกหลวงของขอมคอยบัญชาการไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ที่เป็นเมืองประเทศราช) ได้ข่าวศึกยกกองทัพมาช่วยได้ทันท่วงที เมือง

ฉอดก็คงจะได้รับความลำบากขึ้นภายหลังเป็นแน่

ขุนนางทั้งหลายได้กราบทูลว่า สมควรที่จะคอยทีอยู่ก่อน ในช่วงนี้แหละให้กะเกณฑ์เอาชายฉกรรจ์ในเมืองฉอดมาเป็นทหารให้มาก แล้วทำการฝึกปรือให้เกิดความชำนาญในการสงครามเสียก่อน มั่นคงทุกอย่างแล้วค่อยยกทัพไปล้างแค้นให้พี่น้องคนไทยเห็นทีจะทำการสำเร็จได้ง่าย

พ่อขุนสามชนได้ฟังคำทัดทานดังนั้นก็ทรงเห็นด้วย แต่ให้เกิดความเวทนาสงสารพี่น้องคนไทยที่เมืองสุโขทัยยิ่งนัก จึงสั่งให้ขุนนางและข้าราชการของเมืองฉอดช่วยเป็นธุระเกณฑ์ชายฉกรรจ์ทุกหัวระแหงเข้ามาฝึกปรืออาวุธเป็นการด่วนจัดหายุทโธปกรณ์เตรียมการใหญ่เพื่อให้เกิดความชำนาญในสงคราม ทรงสั่งให้พะวอนายทหารคู่พระทัยของท่านบัญชาการควบคุมการฝึกซ้อมอาวุธและฝึกข้าทหารตามตำหรับพิชัยสงครามอันแท้จริง

แผนยุทธการ

ฝ่ายข้างเมืองราดซึ่งมีขุนผาเมืองเป็นเจ้าเมืองนั้นเล่า ก็เพราะบิดาขุนผาเมืองคือพ่อขุนนาวนำถมซึ่งถึงแก่อสัญกรรมไปแล้วในเมืองสุโขทัย ขุนผาเมืองจึงเดินทางมาเคารพศพและประกอบกิจทางศาสนาแก่บิดาตามประเพณีระหว่างนั้นทราบว่าพี่ชายคือขุนนำถมได้ปกครองเมืองสุโขทัยก็ดีใจมาก แต่พอต่อมาทราบว่าขอม สมาดโขลญลำโพงยึดอำนาจถอดขุนนำถมผู้พี่ชายออกจากเจ้าเมือง ทั้งยังข่มขู่รังแกบรรดาขุนนางชาวไทย ก็โกรธแค้นยิ่งนัก ยิ่งได้รับทราบว่าราษฎรคนไทยเดือดร้อนไปทุกหย่อมหญ้าเพราะขอม สมาด โขลญลำพง สมณชีพราหมณ์ก็ได้รับความทุกข์ยากโดยทั่วหน้า อีกขุนผาเมือง อดทนไม่ไหวคิดว่าจะต้องทำงานอย่างหนึ่งอย่างใดให้แก่คนไทยเพื่อกำจัดพวกขอมให้จงได้ แต่มาคิดดูแล้วลำพังกองทัพจากเมืองราดเมืองเดียวคงจะไปไม่รอด ไม่สามารถเอาชนะพวกขอมเมืองสุโขทัยได้แน่

เพราะทราบดีว่าเมืองสุโขทัยมีกำแพงเมืองที่มั่นคง หอรบ คูเมืองก็แข็งแกร่งสมเป็นเมืองหน้าด่านที่ขอมสร้างขึ้นดังกล่าว ขุนผาเมืองจึงลอบไปพบกับพ่อขุนบางกลางท่าว เจ้าเมืองบางยาง (นครไทย) ซึ่งสนิทชิดเชื้อกันดี คบคิดปรึกษาหารือกะแผนการศึกสงครามร่วมกันด้วยความรอบคอบ พ่อขุนบางกลางท่าวนั้นก็เจ็บร้อนแทนคนไทยที่ถูกพวกขอมกระทำทารุณอยู่ไม่น้อย จึงเข้ากันได้ถนัด มีแผนร่วมกันว่าจะไม่เข้าโจมตีเมืองสุโขทัยทีเดียว แต่จะล่อให้สมาด โขลญลำพงขอมผู้นี้คุมทหารออกมารบนอกกำแพงเมือง เห็นทีจะได้รับชัยชนะเป็นแน่ เมื่อกะเกณฑ์การศึกสงครามแล้วเป็นอันดี พ่อขุนผาเมืองราดก็ลากลับไปเตรียมการโดยด่วน

พอมาถึงเมืองราด ขุนผาเมืองก็จัดหากำลังทหารพรักพร้อมเข้าตีเมืองบางยาง กวาดต้อนประชาชนชาวเมืองบางยางที่เป็นคนไทยเอาไว้ด้วยกันกับเมืองราดเพื่อเป็นการยั่วยุให้สมาด โขลญลำพง ขอมผู้อหังกาเกิดความแค้นที่ถูกหยามจะได้ยกกองทัพออกจากเมืองสุโขทัยมาสู้รบกันกลางแปลงทุ่งโล่ง แต่การนี้ไม่สำเร็จลงเพราะสมาด โขลญลำพง กำลังจัดแจงบ้านเมืองสุโขทัย โดยคิดว่าขุนผาเมืองเจ้าเมืองราดคงจะยกกำลังมาตีเอาเมืองสุโขทัยต่อมาก็ตั้งมั่นอยู่แต่ในเมือง

ขุนผาเมืองมองเห็นว่าแผนขั้นแรกไม่เกิดผลดีก็เริ่มแผนต่อไปอีก นั้นคือ ให้ม้าเร็วนำความไปบอกพ่อขุนบางกลางท่าว เพื่อเริ่มดำเนินแผนที่สอง

แผนที่สองก็คือ ขุนบางกลางท่าวเจ้าเมืองบางยาง นำทหารเมืองบางยางเข้าโจมตีศรีสัชนาลัยทันทีพ่อขุนบางกลางท่าวเข้าเมืองศรีสัชนาลัยได้ก็จับเจ้าเมืองเฆี่ยนตีจนบาดเจ็บสาหัสจึงนำไปขังคุกเอาไว้

เจ้าเมืองศรีสัชนาลัยซึ่งเป็นเจ้าเมืองลูกหลวง เป็นเชื้อสายของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ก็เป็นเจ้านายของขอมกำแหง สมาด โขลญลำพง นั่นเอง ว่าเป็นญาติของตนอีกด้วย

แผนที่สองนี้ได้ผลดีมาก

ขอมพ่าย

เมื่อ สมาด โขลญลำพง ได้ทราบข่าวร้ายนี้จาก เมืองศรีสัชนาลัยก็เกิดความโกรธแค้นเป็นอันมาก ด้วยเหตุที่ว่า เมื่อศรีสัชนาลัย เป็นเมืองลูกหลวงและเป็นเชื้อสายของเจ้านายตนดังกล่าว ทั้งเป็นญาติของตนเสียอีก หากไม่รีบแก้ไขย่อมจะทำให้พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เกิดขัดเคืองพระราชหฤทัย อาจจะลงพระราชอาญาแก่ตนก็เป็นได้ ดังนี้เอง ผลจากการยั่วยุที่เกิดจากมันสมองของสองพ่อขุน คือ พ่อขุนบางกลางท่าว กับพ่อขุนผาเมือง เกิดผลดีดังคาดที่ขอมหลงกล

สมาด โขลญลำพง ขอมตัวร้ายไม่อาจจะนิ่งอยู่ในเมืองต่อไปอีกแล้วจึงจัดไพร่พลออกเดินทางจากเมืองสุโขทัยทันที ครั้งเคลื่อนกำลังมาได้ไม่มากนักกองสอดแนมของพ่อขุนบางกลางท่าวที่ท่าน จัดเอาไว้เพื่อสืบความก็รีบเอาความนี้มาบอกแก่พ่อขุนได้ทราบทุกประการ

กองทัพของสมาด โขลญลำพง เดินทางเข้าไหล่เทือกเขาถนนธงชัยซึ่งนับว่าเป็นทิวเขาสูงใหญ่ทอดยาวอยู่ทางทิศตะวันตก ของเมืองศรีสัชนาลัยเป็นพืดไปทางเหนือออกไปทางทุ่งกว้างทางกำแพงเมืองศรีสัชนาลัยทางทิศใต้ ตอนนี้เป็นที่ราบกว้างกว่าด้านใดทั้งหมด

ทางขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด ได้ยกทัพตัดตรงมาทางด้านหลัง ไพร่พลขอมสมาดโขลญลำพง โดยมิได้ผ่านเมืองสุโขทัย เมื่อพ่อขุนบางกลางท่าวยกกองทัพออกมาสู้รบกับขอมกองทัพของขุนผาเมืองก็ตีกระหนาบด้านหลังทันที ขอมสมาด โขลญลำพง ตกอยู่ในศึกกระหนาบสุดจะต้านเอาไว้ได้ ครั้นจะถอนกลับไปทางเมืองสุโขทัยก็ติดกองทัพขุนผาเมือง ดังนั้นจึงมีทางเดียว คือต้องตีฝ่าวงล้อมของกองทัพทั้งสอง ออกไป แล้วหาทางหนีไปทางเมืองละโว้ (ลพบุรี)

สงครามล้างแค้นพวกขอมครั้งนี้นับว่ายิ่งใหญ่หาน้อยไม่ ทุ่งชานเมืองศรีสัชนาลัยเนืองนองไปด้วยศพทหารทั้งสองฝ่าย พ่อขุนทั้งสองได้รับชัยชนะอย่างเด็ดขาด ก็พากันเคลื่อนทัพเข้าสู่เมืองสุโขทัยทันที

เมื่อมาถึงเมืองสุโขทัยอันเป็นเมืองหน้าด่านของขอมอันแข็งแกร่งแล้วก็จัดความสงบเรียบร้อยขึ้นเพื่อให้ไพร่ฟ้าสิ้นความทุกข์ยากจากพวกขอม พ่อขุนผาเมืองผู้มีน้ำใจประเสริฐสมกับเป็นวีรบุรุษไทยผู้หนึ่ง ได้ประกาศยกเอาพ่อขุนบางกลางท่าวขึ้น ปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ครองกรุงสุโขทัย ทรงพระนามว่า "พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์" แห่งราชวงศ์เชียงรายตะวันออก เมื่อราว พ.ศ. 1781

ครั้นปราบดาภิเษกเสร็จสิ้นแล้ว พ่อขุนผาเมืองพร้อมกับข้าทหารของท่านก็กลับไปครองเมืองราดตามเดิม

เมื่อเหตุการณ์มาถึงตอนนี้ ทางกรุงสุโขทัยก็นับว่าเรียบร้อยดี มีกษัตริย์ไทยขึ้นปกครองเลือดไทยด้วยกันแล้ว แทนที่จะมีขอมซึ่งกดขี่อยู่แต่ก่อน

จิตสำนึกของพ่อขุนสามชน

ในขณะนั้นเอง เป็นเวลาที่กองสอดแนมทางเมืองฉอดก็ทราบว่ากรุงสุโขทัยผลัดเปลี่ยนแผ่นดินใหม่ โดยมีขุนบางกลางท่าวปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์แล้วได้นำความขึ้นทูลต่อพ่อขุนสามชนให้ทราบ พ่อขุนสามชนจึงปรึกษาหารือข้าราชการขุนนางทั้งหมดเห็นว่า ตอนนี้คนไทยเรายังแตกกันอยู่เป็นหมู่เป็นเหล่า เป็นอิสระมิได้ขึ้นต่อกัน อาทิ ขุนลาวเม็งก็ตั้งตัวเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองเงินยาง พ่อขุนมิ่งเมือง ก็ตั้งตัวเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองพะเยา บ้านเมืองไทยจึงยังไม่สู้จะเป็นปึกแผ่นนัก หาได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่ เมื่อเกิดศึกสงครามจากต่างชาติขึ้นมาอีกก็คงจะเพลี่ยงพล้ำแก่ศัตรูดังเช่นที่ขอมเคยเข้ามาปกครองคนไทย

อีกประการหนึ่งนั้นเล่าระหว่างนี้เมืองฉอดก็มีกำลังไม่น้อยได้รับการฝึกปรือเมื่อครั้งขอมสมาด โขลญลำพง ยึดอำนาจเป็นใหญ่ที่เมืองสุโขทัยน่าจะเป็นเมืองแรกที่จะคิดหาทางรวบรวมคนไทยให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง รวมเป็นอาณาจักรเดียวกันได้แล้ว

เหตุการณ์ครั้งนั้นพ่อขุนสามชนก็ทรงดำริห์แล้วว่า จะต้องยกกองทัพไปตีเมืองสุโขทัยก่อนอื่นเพื่อล้มอำนาจ ขอม สมาด โขลญลำพง ขอมที่ทำการโหดเหี้ยมกับคนไทยด้วยกัน ก็พอดีสมาด โขลญลำพง พลาดท่าเสียทีแก่พ่อขุนบางกลางท่าวกับขุนผาเมือง เรียกได้ว่าช้าไปกว่ากำลังของสองพ่อขุนดังกล่าว

เมื่อทราบความเป็นไปว่าพ่อขุนบางกลางท่าว ได้รับการปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ทรงพระนามว่า พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ ก็ทรงรู้สึกปิติยินดีเป็นล้นพ้น มิได้คิดอิจฉาริษยาแต่ประการใด เพราะสายเลือดไทยสายเดียวกันนั่นเอง

ไหน ๆ ก็ทรงฝึกปรือไพร่พลมาอย่างชำนาญแล้วก็ควรจะทำการให้เป็นประโยชน์แก่แผ่นดินต่อไป น่าจะทำการเกลี้ยกล่อมคนไทยให้รวมกันเข้ามาเป็นปึกแผ่น มิใช่คิดจะแข่งบุญบารมีที่ตั้งตนเป็นกษัตริย์ประหัตประหารกับพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ก็หาไม่ ควรอย่างยิ่งที่จะรวมไทยให้เป็นปึกแผ่นเข้าด้วยกันโดยมีกรุงสุโขทัยเป็นเมืองแม่ หากเมืองใดเกิดศึกสงครามขึ้นก็จะได้ร่วมมือกันปราบปรามข้าศึกศัตรู เนื่องจากเหตุการณ์กาลก่อนนั้นเป็นสิ่งที่น่าสำนึกให้มาก เพราะต่างคนต่างอยู่นี่เอง จึงทำให้ตกเป็นเบี้ยล่างชนชาติอื่นไปได้

พ่อขุนสามชนทรงต้องการให้เกิดการรวมพลังคนไทย เป็นอาณาจักรเดียวกัน

พระองค์ท่านต้องการจะเกลี้ยกล่อม ชักจูง หัวเมืองทั้งหลายมาขึ้นตรงต่อกรุงสุโขทัยซึ่งเป็นเมืองใหญ่ เข้มแข็งทั้งผู้คนและสิ่งแวดล้อม

บรรดาขุนนางข้าราชการแห่งเมืองฉอดก็สนับสนุนความคิดอันนี้ โดยทั่วหน้ากันอีกการเกลี้ยกล่อมนั้นจำเป็นจะต้องจัดเป็นทัพใหญ่โดยผู้คนข้าราชการอาวุธยุทโธปกรณ์ ช้าง

ม้าศึกให้เกรียงไกรที่สุด จะได้เป็นการข่มขวัญพวกเมืองเล็กน้อยให้เกิดความยำเกรงเห็นดีเห็นชอบได้ง่ายขึ้นในการเจรจาเกลี้ยกล่อมครั้งนี้พ่อขุนสามชนจัดให้พะวอ นายทหารเอกฝีมือดีคู่พระทัยเป็นทัพหน้า ตัวพ่อขุนสามชนเองเป็นทัพหลวง ทรงคชาธารชื่อ "พลายมาสเมือง" ส่วนทัพหลังนั้นไม่จำเป็นต้องมีเพราะมิได้มุ่งหมายจะไปรบพุ่งกับผู้ใด

ทรงมอบเมืองฉอดให้อยู่ในความดูแลของพ่อขุนพุฒวงษ์ยนต์หงษ์อนุชากับแม่ศรีเมืองเจ้าแม่มโนราห์ พระราชชายาพระองค์ จากนั้นก็ยาตราทัพออกจากเมืองฉอดเข้าสู่เมืองแรก คือ เมืองระแหง (จังหวัดตาก) ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เมืองฉอด โดยมิได้ทรงคิดบอกกล่าวทางสุโขทัยว่ามีพระประสงค์ที่แท้จริงประการใด เพียงแต่ทรงคิดว่าเมื่อเดินทัพไปถึงกรุงสุโขทัยแล้ว ก็จะได้กราบทูลพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ให้ทรงทราบภายหลัง

เข้าใจผิด

ความเข้าใจผิดเกิดขึ้นทันที เมื่อกองทัพเมืองฉอดอันเกรียงไกรยกมา ที่เมืองระแหงด่านแรก ซึ่งเป็นเมืองที่ขึ้นตรงกับทางสุโขทัยแล้ว เพราะขอมสิ้นอำนาจ ได้ตั้งเจ้าเมืองคนใหม่เป็นคนไทยมาปกครอง

การเปลี่ยนแปลงหัวเมืองเล็ก ๆ เช่นเมืองระแหงอาจจะยังไม่เป็นที่ทราบกันว่าเป็นเมืองที่ขึ้นตรงต่อกรุงสุโขทัยแล้วก็เป็นไปได้ พ่อขุนสามชนจึงยกกองทัพตรงดิ่งมาที่เมืองระแหงก่อนหวังจะบอกกล่าวให้รวมกำลังกับทางกรุงสุโขทัย เจ้าเมืองระแหงพอทราบว่ากองทัพเมืองฉอดยาตรามาใหญ่โตก็ตกใจเกือบสิ้นสติรีบให้ม้าเร็วนำความไปบอกทางกรุงสุโขทัยโดยด่วน แล้วเตรียมต่อสู้กับกองทัพเมืองฉอด โดยสั่งทหารขึ้นประจำกำแพงเมืองทันที

พะวอ

พะวอ แม่ทัพหน้าเดินทางมาถึงก่อน หวังเจรจากับเจ้าเมืองเพื่อผูกไมตรี และเริ่ม

การเกลี้ยกล่อมเป็นอันดับแรก จึงเดินทัพเฉียดเข้ามาใกล้กำแพงเมืองระแหง เจ้าเมืองระแหงเข้าใจว่าพะวอจะเข้าโจมตีก็สั่งทหารต่อสู้พุ่งหอก ดาบ แหลมหลาวเข้าใส่ทำให้พะวอตกใจรับสั่งให้ทหารล่าถอยออกมาโดยเร็วพอดีกองทัพหลวงของพ่อขุนสามชนมาถึงเกิดการเจรจากันขึ้น เจ้าเมืองระแหงไม่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริงหากจะเป็นกลลวงของเมืองฉอดมากกว่ากลับด่าท้าทายขึ้นด้วยถือว่าอำนาจทางกรุงสุโขทัยยิ่งใหญ่นักที่ปกครองตนเองไม่ยอมรับฟังความใด ๆ ทั้งสิ้นนอกจากสั่งให้ทหารต่อสู้แต่เพียงอย่างเดียว

พ่อขุนสามชนทรงเห็นว่าไม่มีทางอื่นจะพูดกันรู้เรื่องมากไปกว่าจำเป็นจะต้องรบพุ่งกันเสียก่อน เพื่อจะเอาตัวเจ้าเมืองระแหงมาพูดกัน จึงทรงออกคำสั่งให้ตีเมืองระแหงในทันที

แม้จะมีกำแพงที่แน่นหน้าก็ตาม พ่อขุนสามชนก็ทรงสั่งให้ทหารนำซุงใหญ่มาเทียมกับช้างสองเชือก วิ่งชนบ้านประตูจนพังทลายลง ทหารเมืองระแหงสำเร็จจับเอาตัวเจ้าเมืองระแหงไว้ได้ เจ้าเมืองระแหงแปลกใจที่พะวอมิได้ฆ่าตน กลับมีไมตรีด้วยดีก็เอะใจ ร้องสั่งให้หยุดการต่อสู้ ยิ่งเมื่อได้อยู่ต่อหน้าพ่อขุนสามชนแล้วเจ้าเมืองระแหงก็ทราบว่าตนเองสำคัญผิดไปอย่างถนัดใจ ต้องพาทหารล้มตายไปหลายคน

ความล่าช้า

เมื่อเจ้าเมืองระแหงทราบความจริงว่า พ่อขุนสามชนต้องการเกลี้ยกล่อมหมู่คนไทยด้วยกันให้เข้าสวามิภักดิ์ต่อกรุงสุโขทัย หาได้ต้องการเข่นฆ่าคนไทยด้วยกันเพื่อประกาศความยิ่งใหญ่ไม่ เจ้าเมืองระแหงก็เสียใจ เพราะตนเองดึงดันเข้าใจว่ากองทัพเมืองฉอดทำกลลวงมากกว่า ยิ่งพอทราบต่อไปอีกว่าพ่อขุนสามชนจะต้องการเดินทัพเข้าสู่กรุงสุโขทัย เพื่อกราบทูลพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์เข้าอีกก็ยิ่งตื่นตระหนกเป็นล้นพ้น เกรงตนจะถูกลงอาญาที่บังเกิดความโง่เขลาครั้งนี้ ทูลขอร้องให้พ่อขุนสามชนช่วยเบี่ยงบ่ายความผิดนี้แก่ พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ด้วย

จากนั้นจึงจะทำใบบอกขึ้นใหม่ให้ทางกรุงสุโขทัยทราบว่า พ่อขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด มิได้ตั้งใจจะยกทัพใหญ่ไปรุกรานกรุงสุโขทัยดังที่ให้ม้าเร็วรีบมาส่งข่าว หากแต่ว่ามาเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของกรุงสุโขทัยและคนไทยด้วยกันเท่านั้น พ่อขุนสามชนก็ว่าไม่จำเป็นจะต้องทำใบบอกก็ได้ เพราะทรงตั้งพระทัยอยู่แล้วว่าจะต้องรีบเดินทางเข้ากรุงสุโขทัยเพื่อกราบทูลแล้ว พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ก็จะทรงทราบเอง

ม้าเร็วจากเมืองระแหง เมื่อเร่งรีบมาถึงกรุงสุโขทัยแล้วก็กราบทูลเรื่องกองทัพเมืองฉอดได้ทรงทราบ พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์จะตระเตรียมกองทัพเพื่อเผชิญกับกองทัพเมืองฉอดทันที ในขณะที่กองทัพเมืองฉอดกำลังเคลื่อนไพร่พลมาอย่างสบาย ๆ ไม่เร่งรีบ ไม่ต้องการให้เกิดความเหน็ดเหนื่อยลำบากกายอันใด

เหตุการณ์กรุงสุโขทัย

ขณะที่พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ ประชุมเหล่าขุนนาง มุขมนตรีทั้งหลายนั้น พระเจ้ารามราชบุตรองค์น้อยซึ่งมีพระชันษาได้ 19 ชันษา อยู่ในประชุมนั้นด้วย จึงกราบทูลขอออกอาสาทำสงครามร่วมกับพระราชบิดา พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ จึงทรงทัดทานเอาไว้ด้วยทรงเห็นว่ายังเยาว์พระชันษาอยู่ แต่พระเจ้ารามก็เฝ้าอ้อนวอนขอโดยเสด็จด้วย เพราะทรงฝึกหัดการรบมาช้านานแล้ว พระราชบิดาสุดจะทัดทานได้ก็ตกพระโอษฐ์ทรงอนุญาต

จึงทรงจัดให้ท่านเสนาบดีเป็นแม่ทัพหน้าล่วงหน้าไปก่อน พระองค์เป็นทัพหลวง ทรงให้พระเจ้ารามราชบุตรองค์น้อยเป็นทัพหนุนป้องกันศึกกระหนาบตามหลักพิชัยยุทธ

กองสอดแนมจากทัพหน้าของกรุงสุโขทัยซึ่งรุดหน้าไปก่อนนั้น ก็ได้เห็นว่า กองทัพเมืองฉอดมิได้เร่งร้อนประการใด เดินทัพมาเงียบ ๆ ไม่น่าหวาดหวั่นคงประมาณที่ตีเมืองระแหงหน้าด่านแตกเป็นแน่จึงรีบเร่งมาบอกแม่ทัพหน้าของกรุงสุโขทัยโดยด่วน ทั้งบอกด้วยว่ากองทัพเมืองฉอดหยุดพักไพร่พล พากันออกไปล่าสัตว์ป่า ดูมิได้เป็นทัพที่เข้มแข็งทั้งมิได้รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน แม่ทัพหน้าจึงรีบนำความมากราบทูลพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์โดยพลัน ก็ทรงดีพระทัยที่ได้เปรียบศึกครั้งนี้อีกเช่นที่ได้เปรียบขอม สมาด โขลญลำพงที่เมืองศรีสัชนาลัยครั้งนั้น

ไม่นานนักกองทัพหน้าเมืองฉอดซึ่งมีพะวอเป็นแม่ทัพ ก็ได้ปะทะกับกองทัพหน้าของเมืองสุโขทัยก่อน ทั้งนี้มิทันจะรู้ตัวว่ามีกองทัพสุโขทัยยกมาปะทะรวดเร็วถึงเพียงนี้ ประกอบกับมิรู้เนื้อรู้ตัวมาก่อน ไพร่พลจากเมืองฉอดก็ตกใจยิ่งนัก กองทัพทางกรุงสุโขทัยเห็นดังนั้นจึงบุกกระหน่ำซ้ำเติมโจมตีอย่างฮึกเหิมอาศัยที่ทหารจากเมืองฉอดได้รับการฝึกปรือมาอย่างเข้มแข็งชำนาญศึกแล้ว จึงตอบโต้เป็นสามารถ แม้จะมีการตะโกนกล่าวถึงความปรารถนาดีประการใด ก็หามีผู้ใดรับฟังไม่ นอกจากเสียงคมอาวุธกระทบกันและการฆ่าฟันกันเท่านั้นต่างฝ่ายต่างล้มตายลงไม่น้อย

ในขณะนั้นเอง พ่อขุนสามชนก็มุ่งหน้ามาถึง เห็นเหตุการณ์ดังนั้นก็ทรงไสช้างคู่บารมีพลายมาสเมือง เข้ามาบัญชาการศึกอย่างอาจหาญ พะวอนายทหารคู่พระทัยก็ได้ออกทำการรบพุ่งคอยระมัดระวังพ่อขุนด้วยความเป็นห่วง เกรงภัยอันตรายจะเกิดขึ้น

ยุทธหัตถี

ทหารเมืองฉอดมีความเข้มแข็งเป็นอันมากจึงพากันบุกตลุยทหารกรุงสุโขทัยเข้าไปจนถึงทัพหลวง ซึ่งมีพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ทรงช้างพระที่นั่งอยู่ส่วนช้างทรงของพ่อขุนสามชนพลายมาสเมืองเห็นดังนั้นก็ถลันออกไปเผชิญหน้ากันอย่างใกล้ชิด ทำให้พระเจ้าขุนศรี

อินทราทิตย์ทรงเห็นว่าจวนตัวมิได้มีการกล่าววาจาใด ๆ ออกมาด้วยกันทั้งสองฝ่าย ช้างศึกที่กำลังลำพองทั้งสองเชือกตรงเข้าชนกันทันใด

พ่อขุนสามชนเห็นดังนั้นก็ทรงตระหนักได้ว่ามิใช่ผู้ใดที่ไหนจะต้องเป็นทัพของกรุงสุโขทัยแน่จึงร้องบอกเป็นทำนองว่า พ่อขุนสามชนมิได้เป็นศัตรูเพียงจะมุ่งหน้าไปเฝ้าพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์เท่านั้น แต่สรรพสำเนียงการต่อสู้ในจำนวนไพร่พลมากมายมหาศาลเช่นนั้นยากนักที่จะได้ยิน ได้ฟังความกันเข้าใจเรื่องและเจตนาอันดี ช้าศึกฮึกเหิมทรงเข้ากระทำยุทธหัตถีกันแล้วพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ทรงสำคัญผิดไปว่า พ่อขุนสามชนเป็นยอดอริราชศัตรูของพระองค์แน่จึงทรงหมายประหัตประหารเอาชนะให้จงได้ พระองค์ไสช้างทรงเข้าแบกพลายมาสเมืองของพ่อขุนสามชนในทันทีทรงได้ทีก็จ้วงฟันพ่อขุนสามชนด้วยพระแสงของ้าวพ่อขุนสามชนก็รับเอาไว้ได้พร้อมทั้งทรงแก้ไขสถานการณ์เลวร้ายได้ด้วยพระปรีชาสามารถในเชิงศึก แม้พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์จะทรงจ้วงหันพระแสงของ้าวมาอย่างไรพ่อขุนสามชนก็ทรงปัดป้องเอาไว้ได้ทุกครั้งจนกระทั่งตอนหนึ่งพลายมาสเมืองจากฉอดได้เมืองโอกาสเหมาะถลันเข้าไปอีก เป็นเวลาเดียวกับที่พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์จ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าวมาเต็มแรงคมของพระแสงเฉี่ยวเข้าที่พระอังสะ (ไหล่) พ่อขุนสามชนเป็นแผลไม่มากมายนัก พ่อขุนสามชนจึงรีบไสพลายมาสเมืองออกมาให้ห่างรัศมีพระแสงของ้าว เป็นการยับยั้งเหตุร้ายเอาไว้ชั่วคราว

พลันในพระทัยพ่อขุนสามชนก็ทรงดำริว่าด้วยฝีมือและด้วยชั้นเชิงการกระทำยุทธหัตถีครั้งนี้ พ่อขุนสามชนก็ทรงประจักษ์แล้ว ผู้ที่ขับเคี่ยวสัพประยุทธด้วยนี้ได้สำแดงออกมาแล้วว่าเป็นผู้มีฝีมือยอดเยี่ยมผู้หนึ่งก็น่าจะเดาความได้ว่าจะต้องเป็นพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์แน่หากขืนมิต่อสู้ด้วยคงจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบแต่ฝ่ายเดียวจำเป็นจะต้องต่อสู้ด้วยฝีมือให้จริงจังเสียบ้างให้ประจักษ์ในฝีมือแม่ทัพใหญ่ด้วยกันทั้งก็มีศักดิ์เสมอกันแต่เก่าก่อน หากมิแก้ตัวเอา

บาดแผลกลับคืนมาบ้างเห็นจะมิสมควรนัก ด้วยความมานะในศักดิ์และพระเกียรติของพ่อขุน จึงจะขอต่อสู้ด้วยแม้จะมิใช่ศัตรูต่อกันก็ตาม

ดังนั้นเองพ่อขุนสามชนก็ไสพลายมาสเมืองเข้าปะทะกับช้างศึกของพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์อีก จากนั้นพ่อขุนสามชนก็จ้วงฟันพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์บ้างเป็นการตอบโต้ ในการจ้วงฟันของพ่อขุนสามชนนั้น แต่ละครั้งเต็มไปด้วยความรุนแรงมีพลังมาก แต่พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ก็ทรงรับเอาไว้ได้ทุกครั้งตามเชิงศึกไม่นานนักพระองค์ก็ทรงรู้ดีว่าทรงเมื่อยล้าอ่อนกำลังลงทุกที ทั้งทหารฝ่ายกรุงสุโขทัยก็พากันล้มตายลงเป็นอันมาก ทรงดำริว่าควรที่จะถอยร่นเอาเชิงเข้าไปตั้งหลักในราวป่าใกล้ๆ เพื่อถ่วงเวลาและหาโอกาสแก้ไข ถ้าไม่เป็นผลดีอีกก็จะถอยไปจนเสียการทรงตัว จึงเป็นโอกาสให้พระเจ้ารามจ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าวไปยังพ่อขุนสามชนซึ่งก็เสียหลักอยู่คมพระแสงของ้าวถูกต้นแขนเป็นบาดแผลลึกพระเจ้ารามชำนาญการศึกอยู่แล้วจึงได้จ้วงฟันซ้ำที่พระวรกายพ่อขุนสามชนอีกหลายแห่ง แม้พ่อขุนจะปัดป้องแก้ไขก็มิทัน เพราะเสียการทรงตัวดังกล่าวมาแล้วอาศัยคชาธารพลายมาสเมืองของพระองค์เป็นช้างศึกฉลาดรอบรู้ชำนาญสงครามดีอยู่ จึงสังเกตว่าเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ผู้ที่อยู่บนคอก็จะต้องเสียเปรียบตามไปด้วย จึงวิ่งผละออกจากพลายเนกพลปะปนไปกับกลุ่มทหารเมืองฉอดฝ่ายตน เหล่าทหารเมืองฉอดเห็นพ่อขุนสามชนอันเป็นหลักชัยของตนเพลี่ยงพล้ำแก่ข้าศึกก็พากันเป็นห่วง เข้าต่อสู้ป้องกันพลายมาสเมืองไว้ก่อน ทหารทั้งหลายจึงตกอยู่ในความพะว้าพะวัง ฝ่ายทหารกรุงสุโขทัยกลับมีขวัญดีขึ้นเนื่องจากมีทัพหนุนมาช่วย ทหารที่แตกตื่นไปกลับหันมารุกไล่ฆ่าฟันทหารเมืองฉอดล้มตายลงเป็นอันมาก

ข้างฝ่ายพะวอนั้น นอกจากจำเป็นจะต้องทำการรบพุ่งป้องกันพ่อขุนสามชนให้พ้นจากเงื้อมมือทหารกรุงสุโขทัย ยังต้องระมัดระวังมิให้กองทัพเมืองฉอดแตกกระจายไปทางอื่นอีก ร้องสั่งให้ถอยทัพจนพ้นเขตเมืองระแหงเข้าสู่ราวป่ายากที่จะติดตามไป ประกอบกับพะวอ

ทหารเอกแห่งเมืองฉอดผู้เก่งกล้าในเชิงศึกทะยานม้าเข้าสกัดกั้นด้วยฝีมืออันเกรียงไกรยิ่ง ทำให้ทหารกรุงสุโขทัย มิอาจจะเสี่ยงชีวิตด้วย นับว่าพะวอเป็นทหารเอกคู่พระทัยของพ่อขุนสามชนโดยแท้

อีกประการหนึ่ง พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ก็ไม่ได้ทรงประหัตประหารหัวหน้าคนไทยด้วยกันนัก เมื่อทรงทอดพระเนตรเห็นว่าพระขุนสามชนได้รับบาดเจ็บเป็นอันมากแล้ว พอที่จะเป็นที่หลาบจำในฝีมือของฝ่ายสุโขทัย จึงไม่ประสงค์จะติดตามไปซ้ำเติมอีก

กองทัพเมืองฉอดได้รับความบอบช้ำยิ่งนักในครั้งนั้นมีไพร่พลเหลือตายไปจำนวนหนึ่ง พ่อขุนสามชนก็ทรงบาดเจ็บไปทั่วพระวรกายด้วยฝีมือพระหัตถ์พระเจ้ารามราชบุตรองค์น้อยของพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ ขณะเดินทัพกลับเมืองฉอดนั้นเอง พ่อขุนสามชนทรงสิ้นพระสติไปตลอดทาง พะวอต้องประคองลงจากคอพลายมาสเมือง มาประทับหลังม้าแล้วประคองโอบอุ้มมาโดยตลอด รีบเร่งเดินทางโดยเร็วมิได้หยุดยั้ง ด้วยจำเป็นจะต้องนำพ่อขุนสามชนรับการรักษาพยาบาลโดยเร็วที่สุด

ฟ้ายังรัก

ครั้นตกกลางคืน พะวอก็อุ้มพ่อขุนสามชนไปประทับไสยาส (นอน) บนก้อนหินใหญ่แห่งหนึ่ง มีข้าทหารคุ้มกันดูแลอย่างแข็งแรงระหว่างนั้นมีฝนตกลงมาต้องพระวรกายพ่อขุนสามชนจนเกิดความชุ่มชื้น มีพระสติกลับคืน แพทย์หลวงที่มากับกองทัพพากันดีใจ มีกำลังใจที่จะทำการรักษาพยาบาลพระองค์ประมุขของตนอีกมาก จนรุ่งสว่างแล้วจึงออกเดินทางไปยังเมืองฉอดอย่างเร่งรีบอีก

เมื่อถึงเมืองฉอด เจ้าแม่มโนราห์พระชายา เจ้าแม่ลอยฟ้าพระราชธิดาองค์น้อย ทอดพระเนตรเห็นพ่อขุนสามชนดังนั้น ก็ทรงกรรแสงด้วยความเป็นห่วงในพระอาการ พ่อขุนสามชนทรงรักษาพระองค์อยู่ประมาณเดือนเศษ ก็ทรงหายเป็นปกติ

การพ่ายศึกมาครั้งนี้ พ่อขุนพุฒวงษยนต์หงษ์ให้เป็นเดือดเป็นแค้นกรุงสุโขทัยยิ่งนัก จึงได้สั่งให้ทหารเมืองฉอดฝึกฝนฝีมือเอาไว้มากมายหวังยกทัพไปทำสงครามล้างแค้นกับพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์และพระเจ้ารามราชบุตร ที่กระทำต่อพระเชษฐาของพระองค์ แต่เมื่อพ่อขุนสามชนหายจากการประชวรแล้ว ก็ทรงให้พระสติพระอนุชาว่า พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์นั้น นอกจากมีพระบารมีมากล้น มีพระราชบุตรชันษาน้อยแต่ก็กล้าหาญชาญชัยสามารถชนช้างช่วยพระบิดาเอาไว้ ให้รอดจากอันตรายได้เมื่อจวนตัว พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ยังมีน้ำพระทัยเป็นเลิศกลับไม่ติดตามมารบพุ่งกับเมืองฉอดอีกทั้ง ๆ ที่สามารถกระทำได้ไม่ยาก ทั้งยังห้ามมิให้ติดตามมาซ้ำเติมทหารเมืองฉอดซึ่งกำลังพ่ายแพ้ เพราะเห็นว่าเป็นสายเลือดเดียวกัน

ยิ่งกว่านั้นพ่อขุนสามชนก็ยังทรงทราบว่า พระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์แห่งกรุงสุโขทัยได้นำศพทหารทั้งสองฝ่ายมารวมกันแล้วนำอัฐิไปรวมบรรจุด้วยกันไว้ ณ พระปรางค์ในบริเวณกระทำยุทธหัตถีต่อกันอีกด้วย ตามเสียงเล่าลือก็มิได้ทรางเหยียบย่ำซ้ำเติมประการใดเลย พระปรางค์ที่ทรงสร้างขึ้นก็มิได้ถือว่าเป็นอนุสรณ์แห่งชัยชนะ หากแต่ทรงตรัสว่า ขออย่าให้คนชาติไทยด้วยกันรบราฆ่าฟันกันเองอีกเช่นครั้งนี้เลย

เมื่อพ่อขุนพุฒวงศ์ยนต์หงษ์พระอนุชาได้ฟังดังนั้น ก็ให้นิ่งอัดอั้นพระทัยอยู่ด้วยทรงทราบดีว่าอะไรควรมิควร

น้ำใจพ่อขุนสามชน

วันแรกที่พ่อขุนสามชนออกว่าราชการหลังจากหายประชวรแล้ว ได้ตรัสแก่ขุนนางทั้งหลายว่า พ่อขุนมีความเสียพระทัยมากที่พาเอาพี่น้องลูกหลานไทยชาวเมืองฉอดไปล้มตายในศึกสำคัญครั้งนี้ไม่น้อย จึงไม่สามารถจะเป็นหลักชัย ในเมืองนี้ให้คนเมืองฉอดแล้ว ตัดสิน

พระทัยสละราชสมบัติ เพื่อเป็นการลงโทษแก่ตนเองให้สมกับความผิด ขุนนางทั้งหลายก็พากันคัดค้านทัดทานกันทั่วหน้าทูลว่าการศึกสงครามก็มีแพ้กับชนะเป็นของคู่กัน เมื่อมีพระราชประสงค์จะทำคุณประโยชน์แก่คนไทยด้วยกัน ก็มิควรลงโทษพระองค์เองดังนี้

พ่อขุนสามชนก็ทรงตรัสทำนองว่า สงครามก็กระทำลงไปแล้วนี้ก็ทำกันในพี่น้องคนไทยที่มาจากโยนกและน่านเจ้า มิใช่ผู้ใดที่ไหน อีกประการหนึ่งเล่า กรุงสุโขทัยก็มีพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ซึ่งเปี่ยมด้วยคุณธรรม ความดีแท้ ๆ พ่อขุนสามชนตรัสอีกว่า พระองค์มิได้แพ้ต่อพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์ด้วยฝีมือและอาวุธดังที่เห็นกัน หากแต่ว่าพระเจ้าขุนศรีอินทราทิตย์มีคุณธรรมเสมอเหมือนพ่อขุนสามชน เต็มไปด้วยความโอบอ้อมอารีแก่ไพร่ฟ้าแผ่นเดินเช่นเดียวกัน ราษฎรและข้าทหารจึงรักเจ้านายเขาเหมือนชีวิต การศึกสงครามนั้นหากข้าทหารมิได้รักเจ้านายแล้วให้ทหารนั้นเก่งกาจสักปานใดก็ตามยากที่จะเอาชนะข้าศึกต่าง ๆ ได้ ทหารเมืองฉอดมีความรักใคร่พ่อขุนสามชน จึงช่วยกันพาพ่อขุนสามชนออกมาจากข้าศึกได้เช่นเดียวกับทหารเมืองสุโขทัยรักเจ้านายของตน จึงต้านทานทหารเมืองฉอดได้เช่นเดียวกัน หากพ่อขุนสามชนชนะข้าศึกได้สุโขทัยมาอยู่ในอาณาจักรแล้วสักวันหนึ่งทหารพวกนี้คงจะแก้แค้นแทนเจ้านายของเขาอีกทั้งสองเมืองจะเป็นเวรานุเวรแก่กันไม่มีวันสิ้นสุด

ตรัสแล้วพ่อขุนสามชนก็ทรงดำริในพระทัยว่าผู้ที่เป็นใหญ่ในแคว้นสุวรรณภูมิประเทศนี้ต่างก็แข็งเมืองมิขึ้นแก่กัน บ้างก็รบราฆ่าฟันกันเพื่อชิงเอาความเป็นใหญ่ เพื่อขยายอาญาเขตกันบ้างสิ่งที่ได้รับก็คือข้าทหารในแผ่นดินเมื่อเกิดศึกสงครามทุกครั้งก็พากันล้มตายเป็นใบไม้ร่วงเห็นแล้วเป็นที่น่าเวทนายิ่งนัก พี่น้องไทยผู้มาจากน่านเจ้าและโยนก มาฆ่าฟันกันเองไม่ควรเลยมีอย่างเดียวที่ไม่ฆ่าฟันกับใครนั่นคือ พระสัจธรรมแห่งพระบรมศาสนาเท่านั้นที่เป็นหนทางสงบเป็นทางที่ประเสริฐจะหาทางอื่นเสมอเหมือนมิได้ เส้นทางสายนี้เป็นทางที่ไม่ต้องฆ่ากัน

เบียดเบียนกัน ไม่ก่อเวรซึ่งกันและกัน แม้กระทั่งพระบรมศาสนาผู้เป็นกษัตริย์ก็ยังต้องสละราชสมบัติ

เมื่อทรงครุ่นคิดดังนั้นแล้ว จึงเรียกบรรดาขุนนางทั้งหลายมาประชุมกันเช้าตรู่วันรุ่งขึ้น เมื่อเห็นพ่อขุนพุฒวงษ์ยนต์หงษ์พระอนุชาเฝ้าอยู่ จึงประกาศแก่บรรดาขุนนางทั้งปวงว่า เรานี้ใจมั่นคงไม่ปรารถนาในการสงคราม ทั้งไม่ต้องการความสุขในบ้านเมือง เพราะเราพิจารณาดูแล้ว สังขารร่างกายของเราก็นับวันจะชรา ไม่สามารถจะเป็นหลักชัยแก่แผ่นดินเมืองฉอดนี้ต่อไปแล้ว ขอพวกท่านทั้งปวงจงทำนุบำรุงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้เหมือนเราที่ได้ปฏิบัติมาเถิด เราขอมอบราชสมบัติแก่น้องเราสืบต่อไป ส่วนตัวเราเองจะตั้งหน้าบำเพ็ญสมณธรรมค้นหาความสุขอันเป็นโลกุตาขต่อไป ตรัสแล้วจึงหยิบตราประจำเมืองฉอดพร้อมทั้งดาบอาญาสิทธิ์มอบแก่พ่อขุนพุฒวงษ์ยนต์หงษ์อนุชา ท่ามกลางความคาดไม่ถึงของขุนนางทั้งหลายในที่นั้น

ปัจฉิมโอวาท

แล้วจึงตรัสสอนว่าขอให้ดูแลสารทุกข์สุกดิบของราษฎรให้เหมือนเร่าให้ถือว่าขุนนางทุกคนเสมือนพี่และน้อง อาณาประชาราษฎร์ทุกคนก็เสมือนลูกหลานจงรวมคนไทยที่แตกแยกอพยพมาเข้าด้วยกันหากเกิดศัตรูที่เป็นคนต่างชาติเข้ามารุกรานจงรวมพลังกันต่อสู้รบศัตรูหากศัตรูจะเอาแผ่นดินเมืองฉอดของไทยนี้ไปก็ได้ไปเพียงแผ่นดินเปล่าที่มีเลือดของความเป็นไทยหยาดหยด

ผู้ออกแบบปั้นรูปพ่อขุนสามชน อาจารย์สนั่น หลอดแก้วทองแดง (หัวหน้าวิชาศิลปศึกษา)
โรงเรียนสรรพวิทยาคม อ.แม่สอด จ.ตาก

ผู้ปั้นรูปพ่อขุนสามชน อาจารย์สาโรช จารักษ์ (หัวหน้ากองหัตศิลป์) กรมศิลปากร กรุงเทพฯ

พิมพ์ที่ โชติการพิมพ์ หลังเทศบาลแม่สอด อ.แม่สอด จ.ตาก 63110 โทร. 055-533360 แฟกซ์ 533360